

Het Verschil tussen Vaders en Moeders in het Bieden van Warmte en Ondersteuning en de
Invloed van de Kindkemerken Sekse en Temperament daarop
Borgers, M. C. & Idzerda, C. B.
Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen

Cursusnaam: Thesis Pedagogische Wetenschappen
Cursuscode: 200600042
Studenten: Melissa Celine Borgers (6585833)
Charlotte Beatrix Idzerda (6573649)
Werkgroep: 03 – Doen vaders ertoe? De rol van vaders en moeders in de opvoeding
van jonge kinderen
Eerste beoordelaar: Liesbeth Hallers-Haalboom
Tweede beoordelaar: Joyce Endendijk
Datum: 01-07-2019

Abstract

Background: Parental warmth and support has been important for the attachment relationship between parent and child and for the development of the child. This current study is focused on the differences between fathers and mothers in warmth and support and the influence of gender and temperament of the child. **Method:** This study used 273 fathers and mothers with their children with an average age of 55.30 months ($SD = 7.47$, range: 36-66 months). Parental warmth and support is measured by the self-report questionnaire Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire (Verhoeven, Deković, Bodden, & Van Baar, 2017) and the child's temperament with the Children's Behavioral Questionnaire (Rothbart, Ahadi, Hershey, & Fisher, 2001). **Results:** The results showed that mothers scored higher on warmth and support. Further, there were differences between sons and daughters. However, no significant interactions were found between parent and child gender, indicating that fathers and mothers did not differ in the degree of warmth and support to their sons and daughters. In addition, results showed that the relationship between the child's temperament and the warmth and support for fathers and mothers was significant. However, there was no significant interaction between the child's temperament and parental warmth and support by adding the moderator child gender. **Conclusion:** Implications of the study were the self-reporting questionnaires, the selective sample and the cross-sectional designs. The findings emphasize the importance of research on fathers and mothers in providing warmth and support and the influences of child characteristics on parental warmth and support.

Keywords: children's difficult temperament, fathers, gender, mothers, parental warmth and support

Warmte en ondersteuning van vaders en moeders en de invloed van kindkenmerken daarop

Veilige hechting is een fundamenteel aspect van de ontwikkeling van kinderen (Moutsiana et al., 2015). Gehechtheid is de affectieve band tussen kind en ouder, bij wie het kind toenadering en troost zoekt en de ouder gebruikt als een veilige basis bij wie het kan exploreren. Onveilige gehechtheid is gerelateerd aan probleemgedrag op latere leeftijd (Bowlby, 1977, 1982, Bowlby; 2007; Walbam, 2019). Binnen de hechtingsrelatie speelt opvoeding een belangrijke rol (Bowlby, 1969). Zo blijkt weinig ouderlijke warmte en ondersteuning een risicofactor te zijn voor een onveilige hechtingsrelatie tussen ouder en kind en de ontwikkeling van het kind (Hechler, Beijers, Riksen-Walraven, & De Weerth, 2019; Wall, 2018; Valcan, Davis, & Pino-Pasternak, 2018). Dit schaadt de nabijheid tussen ouder en kind omdat kinderen zich niet gehoord en beschermd voelen door de ouders (Jones, Cassidy, & Shaver, 2015). Ouderlijke warmte en ondersteuning wordt gezien als één van de belangrijkste aspecten binnen de opvoeding in relatie tot de gehechtheid tussen ouder en kind (Bowlby, 1969; Girard, Doyle, & Tremblay, 2017). De aanwezigheid van warmte en ondersteuning is belangrijk voor een veilige hechting en het is gerelateerd aan positieve gedrags- en ontwikkelingsresultaten van kinderen (Branjerdporn, Meredith, Strong, & Green, 2019; Daniel, Madigan, & Jenkins, 2019; Zubizarreta, Calvete, & Hankin, 2019).

Ouderlijke warmte en ondersteuning omvat een drietal componenten, namelijk sensitiviteit, responsiviteit en affectie (Verhoeven et al., 2017). Sensitiviteit is het kunnen aanvoelen wat het kind nodig heeft (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 2015). Responsiviteit is het adequaat reageren op de behoeften van het kind en het kind helpen zijn gedrag en emoties te reguleren (Bowlby, 1969; Girard, et al., 2017; Verhoeven et al., 2017). Affectie is het tonen van ouderlijke liefde aan het kind om zo een veilige basis te vormen (Bowlby, 1973; Verhoeven et al., 2017). Daarnaast lijkt het opvoedgedrag van vaders en moeders te verschillen (Louis, Wood, & Lockwood, 2018). Omtrent het onderwerp warmte en ondersteuning wordt minder onderzoek gedaan naar vaders dan moeders (Lamb, 2010; Portegijs, Perez, & Van den Brakel, 2018), terwijl vaders even belangrijk lijken te zijn voor een positieve hechtingsrelatie met en voor de ontwikkeling van het kind (Lewis & Lamb, 2003). Het is daarom relevant om te kijken naar de verschillen tussen vaders en moeders in het bieden van warmte en ondersteuning (Lamb, 2010). Op het opvoedgedrag van ouders hebben zowel ouder- als kindkenmerken invloed, waaronder sekse en het temperament van het kind (Laukkanen, Ojansuu, Tolvanen, Alatupa, & Aunola, 2014; Ryan & Ollendick, 2018; Schoppe-Sullivan et al., 2006; Van Zalk & Kerr, 2011). Als er zicht is op de invloed van sekseverschillen en het temperament van het kind kunnen risicogroepen sneller worden

geïdentificeerd en kunnen er interventies worden ontwikkeld om deze ouders te ondersteunen (Guzel & Arkar, 2018).

Sekseverschillen van de ouders en het kind zijn dus van invloed op de mate van warmte en ondersteuning die de ouders bieden. Zo lijken moeders over het algemeen meer sensitief en responsief dan vaders (Barnett, Deng, Mills-Koonce, Willoughby, & Cox, 2008; Hallers-Haalboom et al., 2014; Hoffmann, Kessler, Eppel, Rukavina, & Traue, 2010). Moeders zijn over het algemeen nog steeds de primaire opvoeders van jonge kinderen (Lamb, 2010, 2012; Portegijs et al., 2018). Moeders brengen namelijk meer tijd door met hun kinderen dan vaders, waardoor zij de signalen en behoeften van het kind beter leren begrijpen (Hallers-Haalboom et al., 2014). Dit kan verklaard worden door verschillende factoren. Moeders werken bijvoorbeeld over het algemeen minder dan vader, waardoor zij meer tijd alleen met hun kinderen doorbrengen dan vaders (Hallers-Haalboom et al., 2014; Sociaal Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Echter wanneer vaders de primaire opvoeders zijn binnen het gezin en dus meer tijd besteden aan de zorg van hun kinderen dan moeders, lijkt dit geassocieerd met een hogere sensitiviteit dan moeders (Lamb & Lewis, 2010). Toch toont onderzoek ook het tegendeel hiervan aan (Schoppe-Sullivan et al., 2006). Bovendien wordt vaak aangenomen dat de opvoeding wordt afgestemd op de sekse van het kind (Hallers-Haalboom et al., 2014). Hoewel, de literatuur is hierover niet geheel eenduidig. Zo wordt gesteld dat moeders meer warmte en ondersteuning bieden aan dochters dan aan zoons. Voor vaders is hier geen overeenstemming over (Lovas, 2005; Schoppe-Sullivan et al., 2006). Eveneens is er aangetoond dat vaders en moeders vergelijkbare warmte en ondersteuning aan zowel zoons als dochters bieden (Hallers-Haalboom et al., 2014; Putnick et al., 2012).

Naast het kenmerk sekse heeft het temperament van het kind invloed op ouderlijke warmte en ondersteuning. Temperament wordt gedefinieerd als de biologisch gebaseerde kern van individuele verschillen in reactiviteit en zelfregulatie (Desmarais, Madjandžić, Gartstein, Bridgett, & French, 2019; Van den Akker, Deković, Prinzie, & Asscher, 2010). Onder reactiviteit wordt positieve of negatieve emotionaliteit verstaan (Sanson et al., 2009). Zelfregulatie verwijst naar het moduleren van reactiviteit, zoals aandacht focussen en gedragsremming. Bij het meten van temperament wordt extraversie als derde dimensie toegevoegd. Dit bevat impulsiviteit, activiteit en intensiteit van reacties (Rothbart et al., 2001). Kinderen met een moeilijk temperament hebben een slechte zelfregulering en hoge niveaus van negatieve emotionaliteit en extraversie (Chess & Thomas, 1977; Chong, Chittleborough, Gregory, Lynch, & Smithers, 2015). Een makkelijk temperament is precies

het omgekeerde hiervan en wordt gezien als grote veerkracht (Derauf et al., 2011). Het is aangetoond dat er een relatie is tussen het temperament van het kind en de opvoeding van ouders (Belsky, Rha, & Park, 2000). Moeilijk temperament leidt onder andere tot minder ouderlijke warmte en ondersteuning (Laukkanen et al., 2014; Lengua & Kovacs, 2005). Dit kan komen door het feit dat kinderen met een moeilijk temperament voor meer uitdaging zorgen in de opvoeding. Hierdoor lokken zij eerder negatief opvoedgedrag uit en krijgen dus minder warmte en ondersteuning geboden (Chess & Thomas, 1977; Lengua & Kovacs, 2005).

In de literatuur is er geen consensus over dat de warmte en ondersteuning van vaders of moeders meer beïnvloed wordt door het temperament van hun kind. Het ene onderzoek stelt dat het temperament van het kind meer invloed heeft op het opvoedgedrag, waaronder warmte en ondersteuning, van moeders dan van vaders (Belsky et al., 2000). Een ander onderzoek stelt juist dat dit meer van invloed is bij vaders (McBride, Schoppe, & Rane, 2002). Daarentegen laat recenter onderzoek zien dat dit niet verschilt voor vaders en moeders (Solmeyer & Feinberg, 2011). Op het gebied van temperament zijn er verschillen te vinden tussen zoons en dochters. Zoons scoren vaker lager op zelfregulering en positieve emotionaliteit en hoger op extraversie dan dochters (Bornstein, Hahn, Putnick, & Pearson, 2019; Casalin, Luyten, Vliegen, & Meurs, 2012). Zoons lijken daardoor over het algemeen een moeilijk temperament te hebben dan dochters (Amicarelli, Kotelnikova, Smith, Kryski, & Hayden, 2018; Casalin et al., 2012).

Voor het bevorderen van een veilige hechting en een positieve ontwikkeling van het kind is het van belang om te onderzoeken wat het verschil is tussen vaders en moeders in het bieden van warmte en ondersteuning en in welke mate kenmerken van het kind hierin een rol spelen. In het huidige onderzoek worden de volgende vragen onderzocht: ‘Wat is het verschil tussen vaders en moeders in het bieden van warmte en ondersteuning?’, en ‘Wat is de invloed van de sekse van het kind en het temperament van het kind op de warmte en ondersteuning die vaders en moeders bieden?’. Hierbij wordt gekeken naar het verschil tussen zoons en dochters en naar de invloed van het temperament van het kind inclusief de moderator sekse van het kind, op het bieden van ouderlijke warmte en ondersteuning. Op basis van eerder literatuur wordt verwacht dat moeders meer warmte en ondersteuning bieden aan hun kinderen dan vaders (Barnett et al., 2008; Hallers-Haalboom et al., 2014; Hoffmann et al., 2010). Daarnaast wordt er verondersteld dat ouders overeenkomende warmte en ondersteuning bieden aan zoons en dochters. Daarbij wordt verwacht dat de verschillen in de mate waarin vaders en moeders warmte en ondersteuning bieden, tussen zoons en dochters

vergelijkbaar is (Hallers-Haalboom et al., 2014; Putnick et al., 2012). Bovendien wordt naar aanleiding van eerder onderzoek verondersteld dat een moeilijk temperament leidt tot minder ouderlijke warmte en ondersteuning (Belsky et al., 2000; Lengua & Kovacs, 2005; Solmeyer & Feinberg, 2011). Tot slot wordt verwacht dat het temperament van zoons resulteert in minder ouderlijke warmte en ondersteuning, doordat zij een moeilijker temperament lijken te hebben dan dochters (Amicarelli et al., 2018; Casalin et al., 2012).

Methodie

Procedure

Het design van het huidige onderzoek was cross-sectioneel. De participanten waarbij data is verzameld zijn verworven via kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en via netwerken van studenten Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Deze steekproef werd select getrokken middels de sneeuwbal methode. De ouders die benaderd zijn, kregen een wervingsbrief met uitleg over het doel van het onderzoek en over de vertrouwelijkheid van de onderzoeksgegevens. Ouders konden zich vrijwillig aanmelden voor het onderzoek aan de hand van een toestemmingsverklaring. Ze kregen daarbij de gelegenheid om op elk moment te stoppen met het onderzoek. Vervolgens is er een zelfrapportage vragenlijst per post verstuurd naar de deelnemende ouders en werden ouders gevraagd om de ingevulde vragenlijsten binnen twee weken terug te sturen. De vragenlijsten waren afgestemd op de leeftijd van het kind. Vaders en moeders hebben de vragenlijsten apart van elkaar ingevuld, zodat zij elkaar niet konden beïnvloeden.

Participanten

De steekproef voor dit onderzoek bestond uit 273 vaders en moeders en hun kinderen (128 zoons en 144 dochters) in de leeftijd van 55.30 maanden ($SD = 7.47$, range: 36-66 maanden). Vaders waren gemiddeld 39.87 jaar oud ($SD = 4.84$, range: 28.10-56.10 jaar) en moeders waren gemiddeld 37.80 jaar oud ($SD = 4.22$, range: 27.00-48.70 jaar). Het merendeel van de ouders had een Nederlandse nationaliteit (97.4% van de vaders en 97.4% van de moeders). De meeste ouders hebben ten minste een HBO opleiding of universitaire bachelor afgerond (58.6% van de vaders en 65.2% van de moeders). Vaders werkten gemiddeld 39.46 uur per week ($SD = 8.14$, range: 0-75 uur per week) en moeders werkten gemiddeld 21.63 uur per week ($SD = 9.66$, range: 0-44 uur per week). Daarvan werkten 1.1% van de vaders en 9.2% van de moeders niet. De meeste ouders (98.9%) zijn getrouwd of samenwonend.

Meetinstrumenten

Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire [CECPAQ]. De CECPAQ (Verhoeven et al., 2017) is een vragenlijst waarmee verschillende opvoedingsdomeinen van

ouderschap voor ouders van kinderen tussen de 12 en 48 maanden worden gemeten. Voor dit onderzoek is het opvoedingsdomein warmte en ondersteuning gekozen. Middels de schaal Warmte/Ondersteuning (15 items) wordt de mate waarin vaders en moeders sensitief, responsief en affectief zijn naar hun kinderen gemeten. De schaal bestond uit de subschalen Sensitiviteit (“Als mijn kind niet lekker in zijn vel zit, dan heb ik dat in de gaten”), Responsiviteit (“Als mijn kind het moeilijk heeft, dan kan ik hem/haar goed helpen”) en Affectie (“Ik knuffel, kus en omarm mijn kind zonder speciale reden”). Ouders gaven op een 6-puntsschaal aan hoe vaak zij het beschreven gedrag vertoonden (1 = Nooit tot 6 = Altijd). Er werd een gemiddelde score berekend voor vaders en moeders voor de subschalen en de totale schaal. Een hoge score op de (sub)schaal betekende een hoge mate van warmte en ondersteuning.

Uit onderzoek naar de validiteit van de CECPAQ bleken de opvoedingsdomeinen een goede interne consistentie en temporele stabiliteit te hebben (Verhoeven et al., 2017). De betrouwbaarheid van de totale schaal en de subschalen is berekend voor de desbetreffende steekproef middels de Cronbachs alfa. Voor de totale schaal Warmte/Ondersteuning voor vaders gold een Cronbachs *alfa* = .83 en voor moeders een Cronbachs *alfa* = .88. Voor de subschalen Sensitiviteit voor vaders was de Cronbachs *alfa* = .82 en voor moeders een Cronbachs *alfa* = .80, voor Responsiviteit voor vaders was de Cronbachs *alfa* = .80 en voor moeders Cronbachs *alfa* = .73, en voor Affectie voor vaders was de Cronbachs *alfa* = .54 en voor moeders Cronbachs *alfa* = .78.

Children’s Behavioral Questionnaire [CBQ]. De CBQ (Rothbart et al., 2001) is een vragenlijst om een gedetailleerde beoordeling te geven van het temperament bij kinderen van 3 tot 7 jaar oud. Ouders gaven op een 7-puntsschaal aan hoe vaak het gedrag bij hun kind van toepassing was (1 = Helemaal niet van toepassing tot 7 = Volledig van toepassing, of X = Nooit in deze situatie gezien). De subschalen die in dit onderzoek gebruikt zijn, zijn Activiteitsniveau (“Mijn kind is heel actief als hij in huis speelt”), Woede/Frustratie (“Heeft driftbuien als hij zijn zin niet krijgt”), Impulsiviteit (“Stort zich meestal op een activiteit zonder erbij na te denken”), Inspanningscontrole (“Heeft moeite met stilzitten wanneer het moet”) en Kalmeerbaarheid (“Is erg moeilijk te kalmeren wanneer hij van streek is”). De scores op deze subschalen (31 items in totaal) werden samengevoegd tot één gemiddelde score. Verschillende items zijn gehercodeerd, zodat een hogere gemiddelde score indicatief was voor een moeilijker temperament van het kind.

De schalen van de CBQ vertoonden voldoende interne consistentie en goede temporele stabiliteit. Structurele analyses van de CBQ-schalen lieten een goede constructie-relevantie

zien. De factorstructuur bleef consistent over verschillende leeftijdsgroepen en culturen (Rothbart et al., 2001). De betrouwbaarheid van de CBQ binnen de steekproef van dit onderzoek is berekend middels de Cronbachs alfa. Voor de totale schaal Temperament voor vaders gold een Cronbachs $\alpha = .72$ en voor moeders een Cronbachs $\alpha = .81$. Uit de beschrijvende statistieken is gebleken dat vaders ($M = 3.49$, $SD = 0.55$) en moeders ($M = 3.37$, $SD = 0.63$) significant verschilden ($p < .001$) in hun scores op de schaal van Temperament. Hierdoor is ervoor gekozen om de scores voor vaders en moeders op de schaal Temperament apart van elkaar te bekijken in de analyses.

Analyse

Om te onderzoeken of er verschillen waren tussen vaders en moeders en zoons en dochters met betrekking tot ouderlijke warmte en ondersteuning, is een Mixed ANOVA uitgevoerd. Bij de analyse wordt de variabele warmte en ondersteuning voor vaders en moeders als ‘within subjects’ factor ingevoerd en de variabele sekse van het kind wordt als ‘between subjects’ factor ingevoerd. Vervolgens is gekeken naar de interactie tussen beide variabelen. Deze analyse is apart uitgevoerd voor de schaal Warmte/Ondersteuning en de subschalen Sensitiviteit, Responsiviteit en Affectie. De effectgrootte van de resultaten worden gekwalificeerd volgens de partial eta squared (Field, 2018).

Om te onderzoeken of het temperament van het kind van invloed was op de warmte en ondersteuning die vaders en moeders boden, is een Multipelle Regressie met interactie-effect tussen temperament en sekse van het kind uitgevoerd. De variabele temperament van het kind is allereerst gecentreerd om multicollineariteit te voorkomen. Er is een interactievariabele aangemaakt, waarbij het temperament (gecentreerd) is vermenigvuldigd met sekse van het kind. Bij de regressieanalyse op de afhankelijke variabele (warmte en ondersteuning) zijn temperament (gecentreerd) en sekse van het kind eerst apart ingevoerd (stap 1), daarna is het interactie-effect hieraan toegevoegd (stap 2). Deze analyse is apart uitgevoerd voor vaders en moeders.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

Op de schaal Temperament bleek er sprake te zijn van vier invoerfouten, deze zijn verwijderd uit de dataset. Op de schaal Warmte/Ondersteuning voor vaders was één invoerfout verwijderd. Dit resulteerde in een uiteindelijke steekproef van $n = 268$ gezinnen, waarbij zowel vader als moeder beide vragenlijsten volledig heeft ingevuld. Daarnaast is uit de data-inspectie gebleken dat er uitschieters waren op de schaal Temperament voor vaders ($n = 1$) en moeders ($n = 2$). Er was ook sprake van uitschieters op de schaal

Warmte/Ondersteuning voor moeders ($n = 1$) en op de subschalen Sensitiviteit ($n = 1$), Responsiviteit ($n = 1$) en Affectie ($n = 1$). Nadat de analyses nogmaals waren uitgevoerd zonder deze uitschieters bleken de resultaten niet te verschillen van de resultaten met de uitschieters. Om deze reden is besloten de uitschieters te behouden. Uit de data-inspectie is tenslotte gebleken dat de subschalen Responsiviteit voor zowel vaders als moeders en Affectie voor moeders linksscheef verdeeld waren. De overige variabelen waren wel normaal verdeeld. De data voldeed verder aan de assumpties van Mixed ANOVA en Multipiele Regressie.

De correlaties, gemiddelden en standaarddeviaties van de schalen Temperament, Warmte/Ondersteuning en de subschalen Sensitiviteit, Responsiviteit en Affectie worden weergegeven in Tabel 1. Over het algemeen scoorden zowel vaders als moeders gemiddeld op de schaal Temperament, waarbij een hoge score op Temperament gelijk was aan een moeilijker temperament. Op de schaal Warmte/Ondersteuning en de subschalen scoorden vaders en moeders relatief hoog en leken daardoor veel warmte en ondersteuning te bieden aan hun kinderen. Er zijn significante positieve correlaties gevonden tussen vaders en moeders op de schalen Temperament, Warmte/Ondersteuning en de subschalen. Dit betekende dat wanneer vaders hoger scoorden op de schaal Temperament, Warmte/Ondersteuning of de subschalen, moeders daar ook hoger op scoorden. Ook hingen voor zowel vaders als moeders de schaal Warmte/Ondersteuning en de subschalen onderling met elkaar samen. Daarnaast zijn er een aantal significante negatieve correlaties gevonden tussen de schalen Temperament en Warmte/Ondersteuning voor vaders en moeders. Dit betekende dat een hogere score op de schaal Temperament correleert met een lagere score op de schaal Warmte/Ondersteuning (en de subschalen). Dus hoe moeilijker het temperament van het kind, hoe minder warmte en ondersteuning ouders boden.

Uit een t-toets bleek geen significant verschil in Temperament tussen zoons en dochters. Het verschil tussen zoons ($M = 3.54$, $SD = 0.59$) en dochters ($M = 3.44$, $SD = 0.50$) in Temperament gescoord door vaders was niet significant $t(268) = 1.58$, $p = .12$. Het verschil tussen zoons ($M = 4.34$, $SD = 0.67$) en dochters ($M = 3.31$, $SD = 0.57$) in Temperament gescoord door moeders was ook niet significant $t(259.32) = 1.66$, $p = .10$.

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken en Correlaties van Temperament Gescoord door Vaders en Moeders, Warmte/Ondersteuning, Sensitiviteit, Responsiviteit en Affectie voor Vaders en Moeders

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Totaal	
										<i>M (SD)</i>	Bereik
1. TEMP_V	—									3.49 (0.54)	1.87–5.45
2. TEMP_M	.58**	—								3.36 (0.63)	1.00–5.45
3. WO_V	-.29**	-.16**	—							4.63 (0.55)	3.13–5.87
4. WO_M	-.21**	-.29**	.30**	—						5.00 (0.45)	3.40–6.00
5. SENS_V	-.25**	-.14*	.87**	.24**	—					4.58 (0.65)	2.60–6.00
6. SENS_M	-.17*	-.22**	.24**	.86**	.23**	—				5.10 (0.52)	3.00–6.00
7. RESP_V	-.29**	-.16**	.86**	.24**	.68**	.17**	—			4.65 (0.62)	2.80–6.00
8. RESP_M	-.25**	-.36**	.25**	.84**	.20**	.66**	.25**	—		4.97 (0.52)	3.20–6.00
9. AFFEC_V	-.20**	-.11	.82**	.27**	.54**	.22**	.55**	.18**	—	4.68 (0.66)	2.80–6.00
10. AFFEC_M	-.12*	-.15*	.25**	.81**	.18**	.52**	.18**	.48**	.27**	4.96 (0.58)	2.60–6.00

Noot. Temperament gescoord door Vaders = TEMP_V, Temperament gescoord door Moeders = TEMP_M, Warmte/Ondersteuning = WO, Sensitiviteit = SENS, Responsiviteit = RESP, Affectie = AFFEC, Vaders = V en Moeders = M

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Verschillen tussen vaders en moeders in het bieden van warmte en ondersteuning, sensitiviteit, responsiviteit en affectie aan zoons en dochters

Om de hypothesen over warmte en ondersteuning en sekse te toetsen is een Mixed ANOVA uitgevoerd. De analyses zijn apart uitgevoerd voor de schaal Warmte/Ondersteuning en de subschalen Sensitiviteit, Responsiviteit en Affectie voor vaders en moeders om de verschillen tussen vaders en moeders te bekijken. De scores van vaders en moeders op de schaal Warmte/Ondersteuning en de subschalen worden in Tabel 2 apart weergegeven voor de sekse van het kind. Er zijn significante hoofdeffecten gevonden voor de ‘within-subjects’ factor (sekse van de ouder) op de schaal Warmte/Ondersteuning, *Pillai's* $F(1, 268) = 99.94$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .27$, en de subschalen Sensitiviteit, *Pillai's* $F(1, 269) = 118.86$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .31$, Responsiviteit, *Pillai's* $F(1, 269) = 58.19$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .18$, en Affectie, *Pillai's* $F(1, 268) = 39.11$, $p < .01$, $\eta_p^2 = .13$. De effectgroottes varieerden van klein tot en met een medium effect. Uit deze resultaten is gebleken dat moeders meer warmte en ondersteuning boden aan hun

kinderen dan vaders. Moeders waren sensitiever, responsiever en meer affectief tegenover hun kinderen dan vaders. Bovendien zijn er significante hoofdeffecten gevonden voor de ‘between-subjects’ factor (sekse van het kind) op de schalen Warmte/Ondersteuning, *Pillai’s* $F(1, 268) = 5.61, p = .02, \eta_p^2 = .02$, en Responsiviteit, *Pillai’s* $F(1, 269) = 14.16, p < .01, \eta_p^2 = .05$. Voor beide uitkomsten werd er geen effect gevonden. Deze resultaten maakten duidelijk dat ouders meer warmte en ondersteuning, en responsiviteit boden aan dochters dan aan zoons. De overige gevonden hoofdeffecten voor de ‘between-subjects’ factor (sekse van van het kind) waren niet significant op de schaal Sensitiviteit, *Pillai’s* $F(1, 269) = 1.16, p = .28, \eta_p^2 < .01$, en Affectie, *Pillai’s* $F(1, 268) = 2.01, p = .16, \eta_p^2 < .01$. Dit betekende dat vaders en moeders geen verschillen lieten zien in het bieden van sensitiviteit en affectie aan zoons en dochters.

Tabel 2

Beschrijvende Statistieken van Warmte/Ondersteuning, Sensitiviteit, Responsiviteit en Affectie van Vaders en Moeders voor Zoons en Dochters

Sekse van de ouder	Sekse van het kind			<i>Pillai’s</i> F	η_p^2
	Zoon ($n = 128$)	Dochter ($n = 143$)	Totaal ($n = 271$)		
	$M (SD)$	$M (SD)$	$M (SD)$		
Warmte/Ondersteuning				99.94**	.27
Vader	4.56 (0.51)	4.70 (0.57)	4.63 (0.55)		
Moeder	4.94 (0.48)	5.04 (0.42)	5.00 (0.45)	> Vader**	
Sensitiviteit				118.86**	.31
Vader	4.51 (0.60)	4.62 (0.69)	4.57 (0.65)		
Moeder	5.04 (0.52)	5.06 (0.52)	5.05 (0.52)	> Vader**	
Responsiviteit				58.19**	.18
Vader	4.54 (0.61)	4.75 (0.61)	4.65 (0.62)		
Moeder	4.87 (0.56)	5.07 (0.47)	4.98 (0.52)	> Vader**	
Affectie				39.11**	.13
Vader	4.63 (0.60)	4.72 (0.70)	4.67 (0.65)		
Moeder	4.92 (0.61)	5.00 (0.55)	4.96 (0.58)	> Vader**	

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Het interactie-effect tussen de ‘within-subjects’ factor (sekse van de ouder) en de ‘between-subjects’ factor (sekse van het kind) was niet significant voor de schaal

Warmte/Ondersteuning, *Pillai's F* (1, 268) = .33, $p = .56$, $\eta_p^2 < .01$, en de subschalen Sensitiviteit, *Pillai's F*(1, 269) = .95, $p = .33$, $\eta_p^2 < .01$, Responsiviteit, *Pillai's F*(1, 269) = .03, $p = .86$, $\eta_p^2 < .01$, en Affectie, *Pillai's F*(1, 268) = .02, $p = .88$, $\eta_p^2 < .01$. Bij iedere schaal was er sprake van geen tot klein effect. De resultaten lieten zien dat vaders en moeders niet verschillen in de mate van warmte en ondersteuning naar zoons en dochters. Ofwel, de verschillen in de mate waarin vaders en moeders warmte en ondersteuning boden, waren tussen zoons en dochters vergelijkbaar.

De relatie tussen temperament, sekse kind en warmte en ondersteuning van vaders en moeders

Om de hypothesen over het temperament van het kind te testen is een Multipole Regressie apart voor vaders en moeders uitgevoerd. De eerste stap was het testen van de hoofdeffecten Temperament en Sekse Kind op Warmte/Ondersteuning voor vaders. In Tabel 3 is af te lezen dat de resultaten van de Multipole Regressie lieten zien dat de twee predictoren samen een significante 9% van de variantie verklaarden in Warmte/Ondersteuning voor vaders, $R^2 = .09$, $F(2, 266) = 13.42$, $p < .001$. Dit betekende dat de relatie tussen Temperament en Warmte/Ondersteuning voor vaders significant was. De relatie tussen Sekse Kind en Warmte/Ondersteuning voor vaders was echter niet significant. De *B*-coëfficiënt en *Beta* van Temperament waren voor vaders negatief geladen. Dit betekende dat hoe moeilijker het temperament van het kind was, hoe minder warmte en ondersteuning vaders boden. Bij stap twee is de moderator Sekse Kind in interactie met Temperament toegevoegd. De toevoeging van deze interactie heeft niet geleid tot een significante toename in verklaarde variantie van het model Warmte/Ondersteuning voor vaders, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(1, 265) = 0.12$, $p = .74$. Het model is dus niet verbeterd door toevoeging van het interactie-effect. De moderator Sekse Kind was dus zowel apart als in interactie met Temperament geen significante voorspeller voor de Warmte/Ondersteuning voor vaders.

De analyses zijn op dezelfde manier uitgevoerd voor moeders. De eerste stap was het testen van de hoofdeffecten Temperament en Sekse Kind op Warmte/Ondersteuning voor moeders. In Tabel 3 is te zien dat de relatie tussen Temperament en Warmte/Ondersteuning voor moeders significant was. De relatie tussen Sekse Kind en Warmte/Ondersteuning was echter niet significant. De resultaten lieten zien dat de twee predictoren samen een significante 9% van de variantie verklaarden in Warmte/Ondersteuning voor moeders, $R^2 = .09$, $F(2, 267) = 12.95$, $p < .001$. De *B*-coëfficiënt en *Beta* van Temperament waren voor moeders negatief geladen. Dit betekende dat hoe moeilijker het temperament van het kind

was, hoe minder warmte en ondersteuning moeders boden. Bij stap twee is de moderator Sekse Kind in interactie met Temperament toegevoegd. De toevoeging van deze interactie heeft niet geleid tot een significante toename in verklaarde variantie van het model Warmte/Ondersteuning voor moeders, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(1, 266) = 1.12$, $p = .29$. Het model is dus niet verbeterd door toevoeging van de interactie. De moderator Sekse Kind had dus zowel apart als in interactie met Temperament geen invloed op de Warmte/Ondersteuning voor moeders.

Tabel 3

Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten, en Standaarderror (SE B) voor Elke Predictor bij Elke Stap van de Hiërarchische Multipiele Regressieanalyse voor het Voorspellen van Warmte/Ondersteuning van Vaders (n = 269) en Moeders (n = 270)

Model	Vaders				Moeders			
	B [95% BI]	SE B	β	$R^2/\Delta R^2$	B [95% BI]	SE B	β	$R^2/\Delta R^2$
Stap 1								
Temperament	-0.28 [-0.39, -0.16]	0.06	-0.28**	.09	-0.20 [-0.29, -0.12]	0.04	-0.28**	.09
Sekse Kind	0.11 [-0.02, 0.24]	0.06	0.10		0.07 [-0.03, 0.18]	0.05	0.08	
Stap 2								
Temperament	-0.29 [-0.45, -0.14]	0.08	-0.29**	.00	-0.24 [-0.34, -0.13]	0.06	-0.34**	.00
Sekse Kind	0.11 [-0.02, 0.24]	0.06	0.10		0.07 [-0.03, 0.18]	0.05	0.08	
Temperament * Sekse Kind	0.04 [-0.20, 0.27]	0.12	0.03		0.09 [-0.08, 0.26]	0.09	0.08	

Noot. Sekse: 0 = zoon, 1 = dochter. BI = betrouwbaarheidsinterval.

* $p < .05$.   ** $p < .01$.

Discussie

De uitkomst van het huidige onderzoek dat moeders meer warmte en ondersteuning sensitiviteit, responsiviteit en affectie boden aan hun kinderen dan vaders, kwam overeen met de hypothese en eerdere literatuur (Barnett et al., 2008; Hallers-Haalboom et al., 2014; Hoffmann et al., 2010). Moeders waren over het algemeen nog steeds de primaire opvoeders

van hun kinderen en hadden dus meer ervaring met het gedrag van hun kinderen (Barnett et al., 2008; Lamb, 2010, 2012; Portegijs et al., 2018). Dit kan verklaard worden doordat moeders bijvoorbeeld minder werken dan vaders, waardoor zij meer tijd alleen met hun kinderen kunnen doorbrengen dan vaders (Hallers-Haalboom et al., 2014; Sociaal Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Bovendien zijn moeders in hun vrije tijd meer betrokken bij de verzorging van hun kinderen en voeren meer activiteiten uit met hun kinderen dan vaders (Bittman & Wajcman, 2000). Doordat de primaire opvoeders dus meer tijd doorbrengen met hun jonge kinderen, zal dit waarschijnlijk leiden tot een beter begrip van zijn of haar behoeften. Hierdoor zullen de primaire opvoeders een hoger niveau van sensitiviteit bereiken (Hallers-Haalboom et al., 2014).

Daarbij is ontdekt dat ouders meer warmte en ondersteuning en responsiviteit boden aan dochters dan aan zoons. Dit was niet in overeenstemming met de hypothese dat ouders overeenkomende warmte en ondersteuning boden aan zoons en dochters. Uit eerder onderzoek bleek namelijk dat vaders en moeders vergelijkbare warmte en ondersteuning boden aan zowel zoons als dochters (Hallers-Haalboom et al., 2014; Putnick et al., 2012). Toch waren de uitkomsten uit eerder onderzoek hierover niet geheel eenduidig, want gebleken is dat ouders hun zoons en dochters anders behandelden (Barnett et al., 2008; Lovas, 2005; Schoppe-Sullivan et al., 2006). Een verklaring hiervoor kan zijn dat het gedrag van zoons anders is dan van dochters, waardoor zoons een andere benadering van hun ouders nodig hebben dan dochters. Ouders lijken dus geneigd te zijn meer warmte en ondersteuning te bieden aan dochters dan aan zoons (Mandara, Murray, Telesford, Varner, & Richmand, 2012; Tamis-LeMonda, Briggs, McClowry, & Snow, 2009). Desalniettemin hadden deze eerdere onderzoeken de beperking dat vaders niet zijn meegenomen.

Daarnaast is er uit het huidige onderzoek gebleken dat vaders en moeders niet verschilden in de mate van warmte en ondersteuning naar zoons en dochters. Dit kwam overeen met de hypothese en met eerder onderzoek waarin wordt gesteld dat de verschillen tussen zoons en dochters voor vaders en moeders vergelijkbaar was (Putnick et al., 2012). Dit kan verklaard doordat ouders geslachtsafhankelijke benadering lijken te vertonen, omdat zoons en dochters verschillende behoeften hebben. Echter zijn deze verschillende gedragingen van ouders ten opzichte van zoons en dochters even sensitief (Hallers-Haalboom et al., 2014).

Een ander onderzocht kindkenmerk als voorspellende factor voor warmte en ondersteuning was het temperament van het kind. De uitkomst dat bij kinderen met een moeilijker temperament minder warmte en ondersteuning wordt geboden door zowel vaders als moeders was in overeenstemming met de hypothese en eerdere literatuur (Belsky et al.,

2000; Lengua & Kovacs, 2005; Solmeyer & Feinberg, 2011). Dit verband wordt verklaard door het feit dat moeilijk temperament van het kind leidt tot minder warmte en ondersteuning bij ouders (Laukkanen et al., 2014; Lengua & Kovacs, 2005). Kinderen met een moeilijk temperament zorgen voor meer uitdaging in de opvoeding en dit kan ouders vatbaarder maken voor een minder optimale opvoeding, waaronder het bieden van minder warmte en ondersteuning (Chess & Thomas, 1977; Lengua & Kovacs, 2005). Daarentegen ervaren ouders de opvoeding van kinderen met een minder moeilijk temperament over het algemeen als lonender. Dit zorgt ervoor dat ouders meer warmte en ondersteuning bieden (Lengua & Kovacs, 2005). Een beperking van deze eerdere onderzoeken was het cross-sectioneel design waardoor er geen causale conclusies konden worden getrokken. De mate van ouderlijke warmte en ondersteuning kan namelijk ook invloed hebben op het temperament van het kind (Ellis, Boyce, Belsky, Bakermans-Kranenburg, & Van IJzendoorn, 2011). Een kind lijkt doorgaans een minder moeilijk temperament aan te nemen bij voldoende ouderlijke warmte en ondersteuning (Bradley & Crown, 2008; Van den Akker et al., 2010).

De uitkomst van de interactie tussen sekse en temperament van het kind toonde aan dat het temperament van zoons en dochters evenveel invloed had op de warmte en ondersteuning die ouders boden. Dit kwam niet overeen met de hypothese en eerder onderzoek. Daaruit bleek dat zoons vaker een moeilijker temperament hadden dan dochters (Amicarelli et al., 2018; Casalin et al., 2012) en een moeilijk temperament resulteerde in minder ouderlijke warmte en ondersteuning (Laukkanen et al., 2014; Lengua & Kovacs, 2005). Echter waren deze eerdere onderzoeken enkel gericht op bepaalde aspecten van temperament en niet op temperament in zijn geheel, wat een beperking was van deze onderzoeken. Daarbij toonden resultaten van andere onderzoeken aan dat sekseverschillen in temperament kleiner waren bij jonge kinderen dan bij adolescenten en volwassenen (Else-Quest, Hyde, Goldsmith, & Van Hulle, 2006; Olino, Durbin, Klein, Hayden, & Dyson, 2013). Dit zou verklaard kunnen worden doordat bij jonge kinderen het zelfbewustzijn nog niet volledig ontwikkeld is en er daardoor ook nog geen sprake is van een sterke sekse-identificatie (Beemen, 2015). Doordat deze huidige studie gericht was op jonge kinderen lijkt dit een verklaring voor het uitblijven van een significant verschil in sekse op temperament.

Sterke punten

Het huidige onderzoek bevat een grote steekproef van zowel vaders als moeders. Eerder onderzoek omtrent warmte en ondersteuning is met name gericht op moeders die de primaire opvoeders zijn. Toch blijkt het opvoedgedrag van vaders evenzo belangrijk te zijn voor een

positieve hechtingsrelatie met en voor de ontwikkeling van het kind (Lewis & Lamb, 2003). Daarom is het waardevol dat vaders zijn betrokken bij het huidige onderzoek.

Voor het huidige onderzoek is gebruik gemaakt van bestaande geoperationaliseerde vragenlijsten, de CECPAQ en CBQ. Deze vragenlijsten zijn afgestemd op de leeftijd van het kind. Uit de literatuur is gebleken dat de vragenlijst valide was (Rothbart et al., 2001; Verhoeven et al., 2017) en uit de data-inspectie bleek dat beide vragenlijsten over het algemeen een hoge betrouwbaarheid hadden. De vragenlijsten meten de concepten ouderlijke warmte en ondersteuning en het temperament van jonge kinderen naar waarde. Hierdoor kunnen de uitkomsten van de vragenlijsten over het algemeen met nauwkeurigheid worden gebruikt voor eventuele aanbevelingen voor de wetenschap en praktijk.

Beperkingen en aanbevelingen

Het huidige onderzoek bevat een aantal beperkingen. De interne validiteit is geschaad doordat de CECPAQ en de CBQ zelfrapportage vragenlijsten zijn. Hierdoor is de kans groot dat de antwoorden sociaal wenselijk zijn ingevuld. Daarnaast heeft de subschaal Affectie voor vaders een lage Cronbach's alfa en zijn de subschalen Responsiviteit voor vaders en moeders, en Affectie voor moeders linksscheef verdeeld. Hierdoor moeten de resultaten op die subschalen met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Om sociale wenselijkheid door zelfrapportage in vervolgonderzoek uit te sluiten wordt aanbevolen om ook gebruik te maken van observatie- en gespreksmethoden.

Tevens is de externe validiteit van het huidige onderzoek beperkt. De steekproef is selectief getrokken, omdat er gebruik is gemaakt van een sneeuwbalmethode. Dit resulteert in een homogene steekproef, waarbij het merendeel een Nederlandse nationaliteit heeft, ten minste HBO/Universitaire bachelor hebben afgerond en de meeste ouders getrouwd of samenwonend zijn. Dit is niet representatief voor de Nederlandse bevolking, omdat de percentages van de demografische gegevens van het huidige onderzoek niet overeenkomen met die van de Nederlandse bevolking (Sociaal Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Daarnaast is het huidige onderzoek gericht op traditionele gezinsvormen. Naar aanleiding hiervan is het interessant gebleken om onderzoek te doen naar ouderlijke warmte en ondersteuning binnen gezinnen waar vaders de primaire opvoeders zijn, waar sprake is van alleenstaande ouders en in gezinnen met twee vaders en twee moeders. Door middel van dit vervolgonderzoek kan worden nagegaan of het verschil in het bieden van warmte en ondersteuning gerelateerd is aan de sekse van de ouder of aan het feit dat de ouder meer tijd doorbrengt met het kind. Dit is van belang aangezien eerdere onderzoeken zich met name hebben gericht op de door moeders geboden warmte en ondersteuning.

Een andere implicatie is dat het huidige onderzoek een cross-sectioneel design is. Hierdoor kan er geen causale conclusie worden getrokken uit de resultaten. Er is alleen gekeken naar de invloed van het temperament van het kind op warmte en ondersteuning van ouders. Echter is een wisselwerking tussen de variabelen mogelijk (Amicarelli et al., 2018; Ellis et al., 2011). Voor vervolgonderzoek is het interessant om het omgekeerde verband en de wisselwerking tussen de variabelen temperament van het kind en ouderlijke warmte en ondersteuning te onderzoeken, zodat er een causale conclusie kan worden getrokken.

Conclusie

In conclusie, moeders bieden meer warmte en ondersteuning aan hun kinderen dan vaders. Daarbij bieden ouders meer warmte en ondersteuning en responsiviteit aan dochters dan aan zoons. Echter zijn de verschillen, in de mate waarin vaders en moeders warmte en ondersteuning bieden, tussen zoons en dochters vergelijkbaar. Daarnaast leidt een moeilijk temperament tot minder ouderlijke warmte en ondersteuning. Daarbij heeft het temperament van zoons en dochters evenveel invloed op de warmte en ondersteuning die ouders bieden. De bevindingen van het huidige onderzoek zijn informatief voor zowel de praktijk als de wetenschap. Aangezien ouderlijke warmte en ondersteuning een belangrijke rol speelt in de hechtingsrelatie tussen ouder en kind en de ontwikkeling van het kind, is het van belang om hiernaar te kijken (Branjerdporn et al., 2019; Daniel et al., 2019; Zubizarreta et al., 2019). Op ouderlijke warmte en ondersteuning hebben zowel ouder- als kindkenmerken invloed (Laukkanen et al., 2014; Ryan & Ollendick, 2018; Schoppe-Sullivan et al., 2006). Doordat er zicht is op deze ouder- en kindkenmerken kunnen risicogroepen sneller geïdentificeerd worden en kunnen interventies worden ontwikkeld om deze ouders te ondersteunen (Guzel & Arkar, 2018). Een voorbeeld hiervan zijn interventies voor vaders, omdat zij minder warmte en ondersteuning bieden dan moeders. Ook kan gedacht worden aan interventies voor ouders van kinderen met een moeilijk temperament, zodat zij het temperament van hun kind begrijpen en voldoende warmte en ondersteuning blijven bieden. Het is daarnaast van belang om deze kenmerken verder te onderzoeken middels een steekproef die representatief is voor de gehele Nederlandse bevolking met verschillende gezinsvormen. Het is daarin belangrijk om te kijken naar de manier waarop ouder- en kindkenmerken nog meer van invloed zijn, aangezien er in het huidige onderzoek aanwijzingen zijn gevonden voor seksespecifieke opvoeding door zowel vaders als moeders. Kortom benadrukken de bevindingen het belang van onderzoek naar zowel vaders als moeders in het bieden van warmte en ondersteuning en de invloed van kindkenmerken hierop.

Referenties

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Water, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York and London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Amicarelli, A. R., Kotelnikova, Y., Smith, H. J., Kryski, K. R., & Hayden, E. P. (2018). Parenting differentially influences the development of boys' and girls' inhibitory control. *British Journal of Developmental Psychology*, *36*(3), 371-383. doi:10.1111/bjdp.12220
- Barnett, M. A., Deng, M., Mills-Koonce, W. R., Willoughby, M., & Cox, M. (2008). Interdependence of parenting of mothers and fathers of infants. *Journal of Family Psychology*, *22*(3), 561–573. doi:10.1037/0893-3200.22.3.561
- Belsky, J., Rha, J., & Park, S. (2000). Exploring reciprocal parent and child effects in the case of child inhibition in US and Korean samples. *International Journal of Behavioral Development*, *24*(3), 338–347. doi:10.1080/01650250050118321
- Bittman, M., & Wajcman, J. (2000). The russh hour: the character of leisure time and gender equity. *Social Forces*, *79*(1), 165-189. doi:10.1093/sf/79.1.165
- Bornstein, M. H., Hahn, C. S., Putnick, D. L., & Pearson, R. (2019). Stability of child temperament: Multiple moderation by child and mother characteristics. *British Journal of Developmental Psychology*, *37*, 51–67. doi:10.1111/bjdp.12253
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Volume I. Attachment* (2nd edition). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Volume II. Separation Anxiety and Anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *British Journal of Psychiatry*, *130*(3), 201–210. doi:10.1192/bjp.130.3.201
- Bowlby, J. M. D. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Orthopsychiat Association*, *52*(4), 664–678. doi:10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x
- Bowlby, R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment & Human Development*, *9*(4), 307–319. doi:10.1080/14616730701711516
- Branjerdporn, G., Meredith, P., Strong, J., & Green, M. (2019). Sensory sensitivity and its relationship with adult attachment and parenting styles. *PLOS ONE*, *14*(1). doi:10.1371/journal.pone.0209555

- Bradley, R. B., & Corwyn, R. F. (2008). Infant temperament, parenting, and externalizing behavior in first grade: A test of the differential susceptibility hypothesis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*, 124–131. doi:10.1111/j.1469-7610.2007.01829.x
- Casalin, S., Luyten, P., Vliegen, N., & Meurs, P. (2012). The structure and stability of temperament from infancy to toddlerhood: A one-year prospective study. *Infant Behavior and Development, 35*(1), 94–108. doi:10.1016/j.infbeh.2011.08.004
- Chess, S., & Thomas, A. (1977). Temperamental individuality from childhood to adolescence. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 16*, 218–226.
- Chong, S. Y., Chittleborough, C. R., Gregory, T., Lynch, J. W., & Smithers, L. G. (2015). How many infants are temperamentally difficult? Comparing norms from the Revised Infant Temperament Questionnaire to a population sample of UK infants. *Infant Behavior and Development, 40*, 20–28. doi:10.1016/j.infbeh.2015.04.001
- Daniel, E., Madigan, S., & Jenkins, J. (2016). Paternal and maternal warmth and the development of prosociality among preschoolers. *Journal of Family Psychology, 30*(1), 114–124. doi:10.1037/fam0000120
- Derauf, C., LaGasse, L., Smith, L., Newman, E., Shah, R., Arria, A., ... Dansereau, L. (2011). Infant temperament and high-risk environment relate to behavior problems and language in toddlers. *Journal of developmental and behavioral pediatrics, 32*(2), 125–135. doi:10.1097/DBP.0b013e31820839d7
- Desmarais, E., Madjandžić, M., Gartstein, M. A., Bridgett, D. J., & French, B. F. (2019). Cross-cultural differences in temperament: Comparing parental ratings of US and Dutch infants. *European Journal of Developmental Psychology, 16*(2), 137–151. doi:10.1080/17405629.2017.1356713
- Ellis, B. J., Boyce, W. T., Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Van IJzendoorn, M. H. (2011). Differential susceptibility to the environment: An evolutionary–neurodevelopmental theory. *Development and psychopathology, 23*(1), 7–28. doi:10.1017/S0954579410000611
- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., Goldsmith, H. H., & Van Hulle, C. A. (2006). Gender differences in temperament: a meta-analysis. *Psychological bulletin, 132*(1), 33. doi:10.1037/0033-2909.132.1.33
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS Statistics* (5th edition). London: Sage.
- Girard, L. C., Doyle, O., & Tremblay, R. E. (2017). Maternal warmth and toddler development: support for transactional models in disadvantaged families. *European*

- Child and Adolescent Psychiatry*, 26(4), 497–507. doi:10.1007/s00787-016-0913-7
- Guzel, H. S., & Arkar, H. (2018). The investigation of the relationship between internalizing/externalizing problems and temperament, family functioning, child-rearing attitudes. *Journal of Psychiatry*, 19(3), 290–299. doi:10.5455/apd.276606
- Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J., Groeneveld, M. G., Endendijk, J., Berkel, S. R., Van der Pol, L. D., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Mothers, fathers, sons and daughters: Parental sensitivity in families with two children. *Journal of Family Psychology*, 28(2), 138–147. doi:10.1037/a0036004
- Hechler, C., Beijers, R., Riksen-Walraven, M., & de Weerth, C. (2019). Prenatal predictors of postnatal quality of caregiving behavior in mothers and fathers. *Parenting: Science and Practice*, 19(2), 101–119. doi:10.1080/15295192.2019.1556010
- Hoffmann, H., Kessler, H., Eppel, T., Rukavina, S., & Traue, H. C. (2010). Expression intensity, gender and facial emotion recognition: Women recognize only subtle facial emotions better than man. *Acta Psychologica*, 135(3), 278–283. doi:10.1016/j.actpsy.2010.07.012
- Jones, J. D., Cassidy, J., & Shaver, P. R. (2015). Parents' self-reported attachment styles: A review of links with parenting behaviors, emotions, and cognitions. *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 44–76. doi:10.1177/1088868314541858
- Lamb, M. E. (2010). How do fathers influence children's development? (5th ed.). In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 1–26). Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Lamb, M. E. (2012). Mothers, fathers, families, and circumstances: Factors affecting children's adjustment. *Applied Developmental Science*, 16(2), 98–111. doi:10.1080/10888691.2012.667344
- Lamb, M. E., & Lewis, C. (2010). The development and significance of father-child relationships in two-parent families. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 94–153). Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Laukkanen, J., Ojansuu, U., Tolvanen, A., Alatupa, S., & Aunola, K. (2014). Child's difficult temperament and mothers' parenting styles. *Journal of Child and Family Studies*, 23(2), 312–323. doi:10.1007/s10826-013-9747-9
- Lengua, L. J., & Kovacs, E. A. (2005). Bidirectional associations between temperament and parenting and the prediction of adjustment problems in middle childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(1), 21–38. doi:10.1016/j.appdev.2004.10.001
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The

- evidence from two-parent families. *European Journal of Psychology of Education*, 18(2), 211–228. doi:10.1007/BF03173485
- Louis, J. P., Wood, A. P., & Lockwood, G. (2018). Psychometric validation of the Young Parenting Inventory – Revised (YPI-R2): Replication and extension of a commonly used parenting scale in Schema Therapy (ST) research and practice. *Plos One*, 13(11), 1-26. doi:10.1371/ journal.pone.0205605
- Lovas, G. S. (2005). Gender and patterns of emotional availability in mother-toddler and father-toddles dyads. *Infant Mental Health Journal*, 26(4), 327–353. doi:10.1002/imhj.20056
- Mandara, J., Murray, C.B., Telesford, J. M., Varner, F. A., & Richman, S. B. (2012). Observed gender differences in African American mother-child relationships and child behavior. *Family Relations*, 61(1), 129-401. doi:10.1111/j.1741-3729.2011.00688.x
- McBride, B. A., Schoppe, S. J., & Rane, T. R. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 998–1011. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00998.x
- Moutsiana, C., Johnstone, T., Murray, L., Fearon, P., Cooper, P. J., Pliatsikas, C., . . . Halligan, S. L. (2015). Insecure attachment during infancy predicts greater amygdala volumes in early adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(5), 540–548. doi:10.1111/jcpp.12317
- Olino, T. M., Durbin, C. E., Klein, D. N., Hayden, E. P., & Dyson, M. W. (2013). Gender differences in young children's temperament traits: Comparisons across observational and parent-report methods. *Journal of Personality*, 81(2), 119-129. doi:10.1111/jopy.12000
- Portegijs, W., Perez, S. A., & Van den Brakel, M. (2018). Wie zorgt er voor de kinderen? In: *Emancipatiemonitor 2018*. Retrieved from: <https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2018/wie-zorgt-er-voor-de-kinderen>
- Putnick, D. L., Bornstein, M. H., Landsford, J. E., Chang, L., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., . . . Bombi, A. S. (2012). Agreement in mother and father acceptance-rejection, warmth, and hostility/rejection/neglect of children across nine countries. *Cross-Cultural Research: Official Journal of the Society for Cross-Cultural Research*, 46(3), 191–223. doi:10.1177/1069397112440931
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child development*, 72(5), 1394–1408. doi:10.1111/1467-8624.00355

- Ryan, S. M., & Ollendick, T. H. (2018). The interaction between child behavioral inhibition and parenting behaviors: Effects on internalizing and externalizing symptomology. *Clinical child and family psychology review*, 21, 320–339. doi:10.1007/s10567-018-0254-9
- Sanson, A., Letcher, P., Smart, D., Prior, M., Toumbourou, J. W., & Oberklaid, F. (2009). Associations between early childhood temperament clusters and later psychosocial adjustment. *Merrill-Palmer Quarterly*, 55, 26–54. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/23096276>
- Schoppe-Sullivan, S. J., Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., McHale, J. L., & Frosch, C. A. (2006). Attachment and sensitivity in family context: The roles of parent and infant gender. *Infant and Child Development*, 15(4), 367–385. doi:10.1002/icd.44
- Sociaal Cultureel Planbureau and Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Emancipatiemonitor 2016* (SCP publication No. 2016-33). Retrieved from: <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=751e3c62-877b-4231-9ff0...type=org>
- Solmeyer, A. R., & Feinberg, M. E. (2011). Mother and father adjustment during early parenthood: The roles of infant temperament and coparenting relationship quality. *Infant Behavior and Development*, 34(4), 504–514. doi:10.1016/j.infbeh.2011.07.006
- Tamis-LeMonda, C. S., Briggs, R. D., McClowry, S. G., & Snow, D. L. (2009). Maternal control and sensitivity, child gender, and maternal education in relation to children's behavioral outcomes in African American families. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 321-331. doi:10.1016/j.appdev.2008.12.018
- Valcan, D. S., Davis, H., & Pino-Pasternak, D. (2018). Parental behaviours predicting early childhood executive functions: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 30(3), 607–649. doi:10.1007/s10648-017-9411-9
- Van Beemen, L. (2015). *Ontwikkelingspsychologie*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Van den Akker, A. L., Deković, M., Prinzie, P., & Asscher, J. J. (2010). Toddlers' temperament profiles: Stability and relations to negative and positive parenting. *Journal of Abnormal Child Psychopathology*, 38(4), 485–495. doi:10.1007/s10802-009-9379-0
- Van Zalk, N., & Kerr, M. (2011). Shy adolescents' perceptions of parents' psychological control and emotional warmth: Examining bidirectional links. *Merrill-Palmer Quarterly*, 57(4), 375–401. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/23098031>
- Verhoeven, M., Deković, M., Bodden, D., & Van Baar, A. L. (2017). Development and initial

- validation of the comprehensive early childhood parenting questionnaire (CECPAQ) for parents of 1–4 year-olds. *European Journal of Developmental Psychology*, *14*(2), 233–247. doi:10.1080/17405629.2016.1182017
- Walbam, K. M. (2019). Integrating connection: A mixed-methods exploration of sensory processing and attachment. *Infants & Young Children*, *32*(1), 43–50. doi:10.1097/IYC.000000000000134
- Wall, G. (2018). ‘Love build brains’: representations of attachment and children’s brain development in parenting material, *Sociology of Health & Illness*, *40*(3), 395–409. doi:10.1111/1467-9566.12632
- Zubizarreta, A., Calvete, E., & Hankin, B. L. (2019). Punitive parenting style and psychological problems in childhood: The moderating role of warmth and temperament. *Journal of Child and Family Studies*, *28*(1), 233–244. doi:10.1007/s10826-018-1258-2